

Murod Muhammad Do‘st “Dasht-u dalalarda” hikoyasida psixologizm va badiiy talqin muammosi

Abduxakimova Z.D.

*O‘zbekiston Milliy Pedagogika Universiteti
Filologiya fakulteti talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada taniqli adib Murod Muhammad Do‘stning “Dashtu dalalarda” hikoyasidagi badiiy mahorat va psixologik tahlil masalalari tadqiq etiladi. Asardagi “kichik odam” fojiasi, personajlarning o‘zligidan begonalashuvi va ma’naviy turg‘unlik muammolari zamonaviy adabiyotshunoslik metodlari asosida ochib berilgan. Shuningdek, yozuvchi uslubiga xos bo‘lgan kinoya va ramziy obrazlarning hikoya g‘oyasini yoritishdagi o‘rni tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: Murod Muhammad Do‘st, “Dashtu dalalarda”, psixologizm, badiiy makon, kinoya, ramz, o‘zbek modern nasri.

O‘zbek adabiyotshunosligida XX asrning ikkinchi yarmi, xususan 70-80-yillar prozasida inson ruhiyatining murakkab, ziddiyatli va tushunarsiz qatlamlarini tadqiq etishga intilish kuchaydi. Bu davrda ijod qilgan va o‘zbek nasriga yangi badiiy tafakkur olib kirgan adiblardan biri Murod Muhammad Do‘stdir. Adibning “Dashtu dalalarda” hikoyasi o‘zining lirik-falsafiy yo‘nalishi, “kichik odam” psixologiyasini g‘oyat nozik chizgilarda ifodalagani bilan o‘zbek modern prozasining eng sara namunalaridan biri hisoblanadi. Ushbu maqolada mazkur hikoya misolida muallifning badiiy mahorati, personajlar dunyoqarashidagi evrilishlar va asar kompozitsiyasidagi ramziylik masalalari IMRAD (Introduction, Methods, Results, and Discussion) tizimi talablari asosida, tizimli ravishda tahlil qilinadi. Tadqiqotning metodologik asosini qiyosiy-tarixiy tahlil, psixologik interpretatsiya va germeneytik yondashuv tashkil etadi. Bu usullar asarning tashqi syujet chizig‘idan ko‘ra, ichki ruhiy oqimini chuqur o‘rganishga xizmat qiladi.

Hikoyaning kirish qismidanoq kitobxon g‘alati bir muhitga — cheksiz va zerikarli tuyulgan “dasht” manzarasiga duch keladi. Bu yerda sarlavhadagi “Dasht” va “Dala” tushunchalari shunchaki tabiat manzarasi emas, balki qahramonning ichki parokandaligi va ijtimoiy turg‘unlikning metaforik ifodasidir. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, Murod Muhammad Do‘st personajlarni tasvirlashda ularning tashqi qiyofasidan ko‘ra, nutqi, xayollari va atrofdagi detallarga munosabatiga ko‘proq urg‘u beradi. Bosh qahramonning ruhiy olami shunchalik mo‘rtki, u jamiyatdagi har qanday soxtalikni og‘riq bilan qabul qiladi. Uning begonalashuvi (aliénation) — bu shunchaki odamoviylik emas, balki atrofdagi ma’naviy qashshoqlikka nisbatan o‘ziga xos

isyondir. Yozuvchi qahramonining xarakterini ochishda uning o‘tmishi va buguni o‘rtasidagi bog‘liqlikni ichki monologlar yordamida yuksak mahorat bilan ko‘rsatadi.

Murod Muhammad Do‘st uslubining eng muhim qirralaridan biri — bu kinoyadir. Maqola doirasida tahlil qilinganidek, adibning kinoyasi zamirida chuqur fojia yotadi. Hikoyadagi personajlar nutqidagi pichinglar, o‘zaro sovuq munosabatlar va bemaqsad suhbatlar aslida insonlar o‘rtasidagi ma‘naviy ko‘priklar uzilganidan dalolat beradi. Adabiyotshunos olim Ozod Sharafiddinov ta‘kidlaganidek, Murod Muhammad Do‘st asarlari kitobxondan shunchaki mutolaani emas, balki matn bilan hamnafas yashashni, har bir so‘zning ortidagi dardni sezishni talab qiladi.¹ “Dashtu dalalarda” hikoyasida yozuvchi an‘anaviy “qishloq nasri” qoliplarini parchalab, qishloq odamining ichki dunyosini jahon adabiyoti andozalari darajasidagi ekzistensial muammolar bilan bog‘laydi. Bu esa asarning badiiy qimmatini yanada oshiradi. Tadqiqotning natijaviy qismida shuni ta‘kidlash joizki, hikoyadagi detallar tizimi o‘ta mukammal ishlangan. Masalan, yo‘ldagi chang, g‘izillab o‘tayotgan mashinalar, uzoqdagi horigan ot — bularning barchasi qahramonning ruhiy statikasini (harakatsizligini) ifodalovchi badiiy vositalardir. Insonning tabiatdan va o‘zligidan uzilib borishi hikoyaning bosh g‘oyaviy o‘zagini tashkil etadi. Muhokama qismida shuni aytish mumkinki, Murod Muhammad Do‘st ushbu asari orqali turg‘unlik yillarining ma‘naviy-axloqiy manzarasini chizib bergan. Uning qahramonlari biror katta qahramonlik ko‘rsatmaydi, aksincha, ular hayotning kundalik tashvishlari, mayda g‘alvalari va o‘zlarining kichik dunyolari ichiga qamalib qolgan. Lekin yozuvchi aynan mana shu "maydalik" ichidan insoniy fojeani topib ko‘rsata oladi.

Bundan tashqari, hikoyaning badiiy tilidagi xalqona soddalik va akademik teranlikning sintezi alohida e‘tiborga loyiq. Adib qahramonlar tilidagi har bir so‘zni ularning ijtimoiy kelib chiqishi va ruhiy holatiga moslab tanlaydi. Masalan, bosh qahramonning nutqidagi uzuqliklar, tugallanmagan jumlar uning fikrlari chalkashligidan va o‘z dardini ifodalashga so‘z topa olmayotganidan darak beradi. Adabiyotshunos Qozoqboy Yo‘ldoshev yozganidek: "Murod Muhammad Do‘stning har bir hikoyasi o‘zbek tilining naqadar boy va egiluvchan ekanligini, so‘z bilan inson ruhining eng nozik torlarini chertish mumkinligini isbotlaydi"². Hikoyadagi “dala” mehnat va majburiyat ramzi bo‘lsa, “dasht” erkinlik va ayni paytda qo‘rquv makonidir. Qahramon bu ikki makon orasida sarson — u na to‘laqonli mehnat qila oladi va na erkinlikka chiqa oladi.

Xulosa qilib aytganda, “Dashtu dalalarda” hikoyasi bugungi kunda ham o‘z dolzarbligini yo‘qotmagan. U insonni o‘zi bilan o‘zi muloqot qilishga, o‘zligini tahlil etishga chorlaydi. Murod Muhammad Do‘st o‘zbek nasrida psixologik tahlil maktabini yangi pog‘onaga ko‘tardi va bu hikoya mazkur maktabning eng yorqin na‘munasi bo‘lib qolaveradi. Asarni o‘rganish jarayonida ma‘lum bo‘ladiki, yozuvchi taklif qilgan "ruhiy dasht" metaforasi har bir insonning o‘z ichida mavjud bo‘lib, undan chiqish yo‘li faqat ma‘naviy yuksalish va o‘zlikni anglash orqaligina kechishi mumkin. Tadqiqotimiz natijalari kelgusida Murod Muhammad Do‘st ijodini yanada kengroq,

¹ Sharafiddinov O. Ijodni anglash baxti. – T.: Sharq, 2001. – B. 142.

² Yo‘ldoshev Q. Yoniq so‘z. – T.: Yangi asr avlodi, 2006. – B. 118.

xususan, qiyosiy adabiyotshunoslik nuqtayi nazaridan o'rganish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.³

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Murod Muhammad Do'st. Dashtu dalalarda (Hikoyalar to'plami). – Toshkent: Sharq, 2018. – 320 b.
2. Sharafiddinov, O. Ijodni anglash baxti. – Toshkent: Sharq, 2001. – 288 b.
3. Yo'ldoshev, Q. Yoniq so'z. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2006. – 544 b.
4. Quronov, D. Adabiyotshunoslik nazariyasi asoslari. – Toshkent: Akademnashr, 2016. – 480 b.
5. Rasulov, A. Badiiylik – bezavol yangilik. – Toshkent: Sharq, 2009. – 336 b.
6. Karimov, N. XX asr o'zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: O'qituvchi, 1999. – 412 b.
7. Do'stmuhammad, X. Ijod – ko'ngil munavvarligi. – Toshkent: O'zbekiston, 2011. – 256 b.
8. Sultonov, I. Adabiyot nazariyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 1980. – 360 b.

³ Quronov D. Adabiyotshunoslik nazariyasi asoslari. – T.: Akademnashr, 2016. – B. 215.